

**Горан Латиновић, Никола
Ожеговић, Хрвајски злочин над
Србима у руднику Раковац и селима
Дракулић, Шаріовац и Моїике
код Бање Луке 7. фебруара 1942,
Србско сабрање „Баштионик“,
Бања Лука 2022, 124.**

Предраг Лозо

Републички центар за
истраживање рата, ратних злочина
и тражење несталих лица
p.lozo@rcirz.vladars.net

Приказ

УДК 341.322.4(=163.41)»1942»(048.83)

COBISS.RS-ID 139101185

DOI 10.7251/TOP2309223L

Геноцид над Србима у НДХ, као један од догађаја библијског карактера у историји нашег народа, након табу приступа у социјалистичкој Југославији, у посљедњих тридесет година једна је од најделикатнијих тема наше историографије. Треба рећи да се српски посленици музе Клио никако нису прославили чињеницом да осамдесет година након злочина немамо комплетну и озбиљну синтезу о комплексу логора смрти Јасеновац, који је у јавној свијести симбол свеукупних догађања на простору НДХ. Често се у јавности, тек сада (!), поставља питање зашто на највећем српском универзитету, у Београду, није у протеклим деценијама одбрањена ниједна докторска дисертација која се бави овом тематиком. Ове (не)одговорности нису ослобођени ни остали академски центри, а поготово не Бања Лука. Такође, међународни тренд „мемори бума“ или помаме за памћењем у посљедње вријеме одражава се и на српским просторима све већим бројем истраживања из области меморијализације, те културе и политике памћења, док чињенична истраживања појединачних историјских процеса и догађаја, због своје захтјевности, остају у запећку.

Године 2020. у научном часопису *Balkanica* објављен је рад на енглеском језику у коауторству двојице професора са Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, Горана Латиновића и Николе Ожеговића: „‘St. Bartholomew’s night’ of Banja Luka the Ustasha crime against the Serbs in the Banja Luka area on 7 february 1942“ (*Balkanica* 2020, Issue 51, 207-234). Био је то први рад којим се инострану научна јавност могла упознати са једним злочиним за који до сада није постојао озбиљан фактографски преглед оваквог облика и приступа. Аутори су наставили бављење тематиком, свјесни чињенице да се 7. фебруара 2022. године обиљежавла осамдесетогодишњица злочина, а да ни српска јавност ни наука, нажалост, немају комплетну слику о мјесту овог злочина у карактерологији геноцида над Србима у НДХ. Крајем 2022. године из штампе је изашла књига *Хрватски злочин над Србима у руднику Раковац и селима Дракулић, Шарговац и Мошике код Бање Луке 7. фебруара 1942.* Издавач књиге је Србско сабрање „Баштионик“ из Бање Луке, а тираж је 1.000 примјерака, у економичном издању Б5 формата од укупно 124 стране.

Аутори су, у трагању за новим чињеницама, користили изворе из осам различитих архива, као и објављене изворе, штампу и доступну литературу. Основни текст прати 256 фуснота са објашњењима, те позивањима на архивске, друге изворе и литературу. Врлина ове студије одмах се јасно уочи у изузетно поткријепљеној и исцрпљеној изворној основи. Осим предговора и закључка, текст је подијељен на четири поглавља. У првом поглављу приказана су основна обиљежја геноцида над Србима у НДХ, док су у другом описана дешавања у Бањој Луци од априла 1941. до фебруара 1942. године. У ова два поглавља објашњен је контекст у коме се десио злочин који је главна тема истраживања. У централном дијелу, трећем поглављу, детаљно се обрађују сви доступни подаци различитих провенијенција о хрватском злочину над Србима у руднику Раковац и селима Дракулић, Шарговац и Мотике 7. фебруара 1942. године. У четвртом поглављу обрађени су облици меморијализације овог злочина, као и његово мјесто у култури памћења. Књига, осим закључка преведног на руски и енглески језик, садржи попис извора и литературе, изводе из рецензија академика Николе Б. Поповића и проф. др Милоша Ковића, азбучник личних имена и географских појмова, као и биографије аутора.

Посебну улогу у политици спровођења геноцида над Србима у НДХ хрватско државно и црквено руководство посветило је питању Босанске Крајине, чији је регионални центар био Бања Лука. Аутори у студији детаљно образлажу хрватске идеје и настојања, још од 1939. па све до ратних година, да Бања Лука буде „државно средиште“ или „нови главни град Хрватске“. Овакве намене биле су контекст у коме се стварао оквир злочина који ће бити организован у фебруару 1942. године, а проистичао је из наміјере да се Срби уклопе из овог града. Такође, један од извора наведених у студији фокус простора сужава на микролокалитет и улогу фра Круне Бркића као једну од могућих интерпретација контекста злочина. „Разлог томе била је идеја о стварању јединственог римокатоличког подручја у близини самостана Петрићевац“. Аутори доносе податке по којима је Виктор Гутић, предратни бањалучки адвокат и присталица Анте Павелића, а од априла 1941. на челу усташког стожера за Босанску Крајину, био главни наредбодавац, организатор и интелектуални зачетник свих злочина у овој регији и њеним већим центрима. Наравно, то не значи сужавање одговорности са осталих структура НДХ, као и подршке које су оне имале у ширим слојевима. Иако је са функције усташког стожерника отишао у августу 1941. године, његов утицај на овај простор и даље је био пресудан. За злочин у српским селима код Бање Луке у фебруару 1942. године може се рећи да је био „круна“ дјеловања Гутићевог. Аутори су приказали значај и карактер дјеловања Римокатоличке цркве у НДХ, а посебно конкретну улогу фра Томислава Филиповића, касније познатог по надимку „фра Сотона“ из самостана на Петрићевцу. Детаљно и нијансирано у студији су осликане историјске улоге поменутих личности у злочину, а разматрању је подвргнуто и низ других личности и њиховог дјеловања у контексту злочина, од Анте Павелића до дјелатника на терену попут жупана Владислава Алемана или натпоручника Јосипа Мишлова. Текст ове књиге јако је добра подлога за истраживање улоге појединца у историјским процесима. У исто вријеме јасно се види настојање система да из свог средишта, али и са цјелокупне територије уништи, тј. улони њему нежељену националну, вјерску или другу групу.

Злочин над Србима из рудника Раковац, Дракулића, Шарговца и Мотика детаљно су планирале и добро организовале локалне структуре, уз учешће локалног хрватског становништва. Спро-

вођење је добило подршку Анте Павелића, који је у сврху извршења наума послао своју елитну јединицу, *Ђоїлавникову шїјелесну бојну*, чији су припадници били из западне Херцеговине. Срби у наведеним селима, баш како каже један од извјештаја приказан у тексту, убијани су редом „почевши од дјетета старог један дан па све навише, како мушко тако и женско“. Једна од карактеристика овог злочина јесте и убијање жртава углавном хладним оружјем уз само један покушај пружања отпора од стране лојалног и мирног сеоског становништва. Да је постојала јасна намјера система о уништењу свједочи и чињеница да је два или три мјесеца након злочина и пљачке имовине побијених Срба у куће жртава усељено хрватско становништво из Херцеговине и околине Ливна, Дувна и Гламоча. Аутори у главном дијелу књиге заиста минуциозно користе бројне изворе различите провенијенције да прикажу све карактеристике злочина који обрађују. Из њиховог рада јасно се види да су се поједине локалне структуре од злочина вербално ограђивале искључиво се плашећи одговора српских устаника. Убиство 551 дјетета, од чега 53 у основној школи у Шарговцу, одраније, од истраживања Лазара Лукајића, позната је чињеница широј јавности о злочину из фебруара 1942. године. Међутим, аутори је у раду поткрепљују и образлажу додатним изворима попут докумената Велике жупе Сана и Лука везаних за „Државну мјешовиту пучку школу у Шарговцу“, који се чувају у Архиву Републике Српске.

Злочин над 2.370 Срба, од којих је по имену познато 2.315, 7. фебруара 1942. у бањалучким селима, изласком књиге Латиновића и Ожеговића добио је студију класичног историографског типа. Она је писана из угла „школског“ методолошког приступа наше историјске науке, сведено и прецизно, и као таква примјер је одговорног коришћења извора и прављења синтезе. Оно што би се могло очекивати у већој мјери у оваквим текстовима јесте да су аутори на неколико мјеста могли свједочанства преживјелих жртава „пустити“ да у већем обиму говоре сама за себе искуствено – изворно, без интерпретације професионалног историчара. Можда бисмо тада могли да видимо и појединачну емоцију свједока злочина, преживјелог, у временском интервалу блиском извршењу злочина. „Да ли је требало навести до сада позната имена жртава у студији и да ли је она тиме можда требало да буде обимнија?“, нека су од питања која се могу поставити.

Студија пред читаоцем модерна је и савремена у смислу мултидисциплинарног приступа, што показује и обрада тематике меморијализације и културе памћења. Литургијско црквено-народно памћење у Срба показано је као један од кључних начина враћања достојанства жртвама, стављајући их у контекст мучеништва и васкрсења, у контекст побједе живота над смрћу и деструкцијом. Такође, у студији је потпуно јасно и прецизно наведен и низ суптилних, али и отворених негирања злочина који су остали готово непримијеђени и јавно пописани до сада, углавном оних из редова Римокатоличке цркве, од самог времена злочина до дана данашњег.

Главни закључак ове студије веома је битан за разумијевање карактера геноцида над Србима у НДХ. Ни на једном од бројних страстишта Срба у НДХ није убијено толико жртава само у једном дану као у селима Дракулић, Шарговац, Мотике и руднику Раковац код Бање Луке 7. фебруара 1942. године. Изузетак од овога, по ауторима студије, могу да чине једино два велика комплекса логора смрти Госпић-Јадовно-Паг и Јасеновац. Јасеновац јесте симбол свеукупних злочина у НДХ, али њихову карактеристику осликава и велики број страстишта на кућним праговима, у селима и градовима у којима су жртве живјеле. Распрострањеност злочина и учешће локалног становништва, уз претходно планирање злочина уништења Срба на државном нивоу, опомињу да се поменути процеси морају посматрати детаљно и са појединачног, локалног плана, а студија о којој говоримо најбољи је путоказ за то.